

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ДІВЧАТ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ В 50-60 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена висвітленню питань організації виробничого навчання дівчат у загальноосвітніх школах України в 50-60 роки ХХ століття.

The article considers the questions of organization of industrial training for girls in general schools of Ukraine at the 50-60 of the XX century.

В умовах реформування системи освіти України, запровадження в загальноосвітніх школах профільного навчання особливого значення набуває звернення до досвіду вітчизняної школи, набутого у попередні десятиліття, зокрема до досвіду організації трудової підготовки. Найбільш значущими у цьому плані були 50–60-ті роки ХХ століття – період пошуку нових форм трудового навчання і виховання. Це підкреслюють у своїх дослідженнях багато науковців (Ю.Аверічев, П. Атутов, С.Батишев, А. Вихрущ, Д. Тхоржевський та інші).

Ученими детально висвітлено питання змісту трудового навчання і виховання в даний період, визначені проблеми, які виникали в ході організації та здійснення трудової підготовки, але із загального процесу майже не виділяли підготовку дівчат до трудової діяльності.

Мета даної публікації – проаналізувати, як було організоване виробниче навчання дівчат у загальноосвітніх школах України в 50–60-ті роки ХХ століття.

Зауважимо, що виробниче навчання в 50-60-ті роки ХХ століття було невідомою складовою трудової підготовки дівчат. Це особливо стосувалося 1958–1959 – 1965–1966 навчальних років, коли ця дисципліна входила до навчальних планів загальноосвітніх шкіл України.

Введення виробничого навчання в загальноосвітніх школах України розпочалося у 1954 році після того, як 13 вересня Міністерство освіти УРСР видало наказ № 429 „Про організацію виробничого навчання в 6 загальноосвітніх середніх школах республіки для набуття учнями спеціальності кваліфікованого робітника”. Для організації виробничого навчання в 8–10 класах середніх шкіл відділи освіти повинні були розробити і подати на затвердження навчальні плани та програми, забезпечити школи підручниками і навчальними посібниками зі спеціальних дисциплін, допомогти підготувати відповідну базу на виробництві [13].

Запровадження виробничого навчання було сприйнято в переважній більшості шкіл з радістю. Учні приваблювала можливість паралельно із загальною середньою освітою отримати професію. Тому кількість шкіл, у яких здійснювалося виробниче навчання постійно збільшувалася.

9 березня 1956 року Міністерство освіти Української РСР видало наказ № 128 „Про додаткове запровадження виробничого навчання учнів VIII класів у школах УРСР”, і, відповідно до наказу, воно було запроваджене ще у 600 школах республіки [12].

Введення виробничого навчання до навчальних планів загальноосвітніх шкіл вимагало створення належної матеріально-технічної бази, але в окремих регіонах України зовсім неоднозначно поставилися до цієї справи. Деякі керівники різного рівня ставили під сумнів необхідність і доцільність трудової підготовки молоді. Тому створення матеріальної бази у школах йшло повільно. Серед чинників, які гальмували справу, були погана організація шефської роботи, відсутність централізованого забезпечення шкіл необхідним обладнанням, інструментами та матеріалами [3].

Іншим недоліком, як сказано в наказі Міністерства освіти № 60 від 18 лютого 1957 року „Про підготовку початкових, семирічних і середніх шкіл Української РСР до нового,

1957/58 навчального року”, було те, що не завжди продумано запроваджувалось виробниче навчання в середніх школах (не завжди враховувались матеріальна база, наявність необхідних фахівців, профіль виробничого навчання тощо) [14].

Кардинальні зміни в організації виробничого навчання відбулися після прийняття в 1958 році в СРСР та УРСР законів про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти.

У „Законі про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР” зазначено, що школа має серйозні недоліки, а головними з них є певний відрив навчання від життя, слаба підготовленість тих, що закінчують школи, до практичної діяльності. Від Рад Міністрів СРСР та союзних республік вимагали здійснити заходи по зміцненню матеріальної бази шкіл та по створенню навчальних місць для проходження виробничого навчання і виробничої практики на підприємствах [1].

Аналогічний Закон було прийнято і в Українській РСР. У ньому у статті 12 сказано, що „визначення професій, за якими повинна здійснюватись підготовка учнів середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл з виробничим навчанням, проводиться виконками обласних, міських і районних Рад депутатів трудящих спільно з радами народного господарства, міністерствами і відомствами, в погодженні з Міністерством освіти УРСР, виходячи з наявності виробничої бази і потреби в кадрах для народного господарства. Визначаючи професії, враховувати особливості роботи міських і сільських шкіл, а також праці дівчат” [2: 6].

Однак, визначення профілів виробничого навчання учнів у більшості випадків було пущено на самоплив. Це підтверджує стенограма Республіканської наради активу працівників народної освіти, що відбулася 18–19 серпня 1960 року, де про визначення професій, за якими має здійснюватись виробниче навчанням, написано так: „Є, скажімо, під боком швейна майстерня, ну і добре – будемо готувати швей, а токарів і слюсарів ми готуємо в республіці стільки, що не відомо де їх влаштовувати на роботу” [20, арк. 40].

У всіх школах республіки, як правило, організовували виробниче навчання на базі місцевих підприємств. З одного боку це дещо обмежувало вибір старшокласників, а з іншого – надавало можливість отримати професії, необхідні народному господарству даного регіону. Останнє було досить важливим, адже більша частина людей живе і працює саме в тій місцевості, де народилися та отримали освіту.

За таким принципом організовано виробниче навчання учнів Ужгородської СШ № 2. Для них створено учбову ділянку на 14 робочих місць у взуттєвому цеху Ужгородської взуттєвої фабрики. Тут набували спеціальності заготовників (учениці) і пошивників (учні і учениці). До того ж у заготовчому цеху фабрики для навчання школярів виділено дві машини.

Учениці Чернівецької СШ № 5 проходили виробниче навчання на шкарпетковій фабриці Чернівецького панчішного комбінату, де набували спеціальності в'язальниць на круглопанчішному устаткуванні. На фабриці була створена учбова ділянка, на якій розташовано 20 машин. На них в різні дні працювали 52 учениці. Теоретичні і практичні заняття проводили чотири інженери і один технік. Під час занять дівчата виготовляли планову продукцію (наприклад, за два квартали 1961 року і перший квартал 1962 року вони виготовили понад 90 тисяч пар шкарпеток). За виконану роботу учениці отримували зарплату [19, арк. 99].

Отримували гроші за свою роботу і учениці 9–10 класів Вінницької СШ № 17. Вони шили халати, дитячі костюмчики, постільну білизну, занавіски для вікон і дитячих ліжок підшефних дитячих садків, а також у 1961–1962 н. р. виконали велике замовлення з пошиву фартухів для підприємств Вінницького раднагоспу на суму 4469 крб.

Учениці 9 класу Липовецької СШ Вінницької області, виконуючи замовлення промкомбінату, шили рукавиці та халати для працівників легкої промисловості, а зароблені ними гроші йшли на збільшення матеріальної бази шкіл та ремонт швейних машин [22, арк. 144].

Оскільки обладнані при школах майстерні не завжди надавали змогу організувати на їх базі виробниче навчання, то для виконання старшокласниками практичних робіт було задіяно матеріально-технічну базу промислового і сільськогосподарського виробництва, інших установ. Наприклад, у Голопристанському районі Херсонської області швей практичну підготовку проходили на базі райпромкомбінату, радіотелеграфістки – на базі райконтори зв'язку, лаборанти маслозаводу – на базі маслозаводу тощо [4, арк. 39].

Кількість спеціальностей, за якими здійснювалося виробниче навчання, постійно і швидко збільшувалася. Так, наприклад, у 1958–1959 н. р. їх було понад 200 шт., у 1959–1960 н. р., коли виробниче навчання запроваджене в усіх середніх школах України, – понад 300 [15; 16].

Але, не дивлячись на те, що перелік профілів виробничого навчання був досить великим і різноманітним, у регіонах України учні, як правило, мали можливість обирати одну з небагатьох запропонованих їм професій. Тому часом вибір був не до вподоби учневі. Це, насамперед, стосувалося дівчат, оскільки більшість спеціальностей не відповідали їх уявленням про майбутню професію. Часто проти свого бажання (за рознарядкою) вони отримували професії тракториста або комбайнера, які в подальшому житті далеко не всім дівчатам були потрібні. Так, у Нововоронцовському районі Херсонської області в 1958–1959 н. р. всі учні 9–10 класів (хлопці та дівчата) отримували спеціальність механік-комбайнер, а всі дівчата, які вчилися в 8-х класах, опановували швейну справу [11, арк. 47].

Учениці неохоче вивчали комбайнову справу та механізацію трудомістких процесів у тваринництві, висловлювали бажання вчитись шити і кроїти [6, арк. 22]. У той самий час виробниче навчання дівчат здійснювалося за обмеженою кількістю спеціальностей, які традиційно вважалися суто жіночими. На щастя серед них була швейна справа. Її дівчата вивчали з великою активністю і наполегливістю, набуваючи навичок з підготовки тканини до розкрою, зняття мірок, розкроювання тканини та виготовлення швейних виробів. Після складання екзаменів вони мали можливість отримати кваліфікацію швачки [7, арк. 33]. Наприклад, учениці Вадимської СШ Херсонської області у 1960-1961 н. р. разом з атестатом про середню освіту отримали посвідчення швачки [10, арк. 51].

За цією спеціальністю навчали старшокласниць у багатьох школах України, але в них виробниче навчання було поставлене по-різному та спостерігалось різне ставлення до нього. Наприклад, у В.-Лепетиській СШ №2 Херсонської області справу організовано на належному рівні. Протягом року програмовий матеріал виконано повністю. За навчальний рік кожна учениця пошила 3–4 одиниці верхнього одягу, а під час літньої практики дівчата виготовляли дитячі сорочки, сукні, білизну, простирадла та виконували замовлення райпромкомбінату – масове пошиття купальних костюмів [5, арк. 36].

Дівчата разом із хлопцями проходили виробниче навчання на базі промислових підприємств, сільськогосподарського виробництва, на підприємствах транспорту, зв'язку, будівництва, торгівлі, громадського харчування, в установах освіти, культури, охорони здоров'я, комунальному господарстві, державних та науково-дослідних установах, вищих та середньо-спеціальних навчальних закладах. Але на підприємствах торгівлі та громадського харчування, в установах освіти та охорони здоров'я навичок з певної спеціальності набувало значно більше дівчат (близько 90 % від загальної кількості учнів), ніж хлопців [23–25]. Більш повне уявлення про співвідношення кількості дівчат і хлопців, які здобували певні професії в різних галузях народного господарства, дає інформація, наведена в таблиці 1. Як бачимо, дівчата були широко представлені майже в усіх галузях народного господарства окрім транспорту.

На початку 60-х років Міністерством освіти УРСР та науково-дослідним інститутом педагогіки і психології було створено і видано „понад 187 назв спеціальних навчальних програм, підручників, навчальних і методичних посібників з виробничого навчання, якими забезпечено всі школи республіки” [17, арк. 3]. Серед них 101 програма, 45 підручників і навчальних посібників [21].

Програми складено для підготовки школярів за багатьма спеціальностями різних галузей народного господарства. Дівчата мали можливість отримати такі професії: медсестра-вихователь дитячих ясел та молодших груп ясел-садків, машиністка-стенографістка, оператор поштово-телеграфно-телефонного зв'язку, кондитер, кулінар, швачка, кравець, слюсар, токар, тваринник, виноградар, садівник, животновод-механізатор, механізатор-полевод, тракторист, комбайнер, муляр, лаборант хімік-аналітик, кіномеханік та багато інших.

У наступні роки, як свідчать звіти середніх шкіл з виробничим навчанням, виробниче навчання отримує дальший розвиток. У школах створено відповідні кабінети, виділено навчально-дослідні ділянки, зібрано необхідну техніку та інвентар, обладнано робочі місця для учнів. Наприклад, на Херсонщині у Музиківській СШ обладнано кабінет виноградарства, де зібрано плакати, колекції, гербарії, муляжі, необхідний інвентар, а також оформлено виставку сортів винограду; в Чорнобаївській СШ створено прекрасну матеріально-технічну базу для виробничого навчання; в Кіровській СШ площу шкільної майстерні розширено вдвоє та обладнано 20 робочих місць для слюсарних робіт тощо [9, арк. 95–96].

Разом із тим у багатьох випадках вивчення учнями теоретичного матеріалу відбувалося у підсобних приміщеннях, червоних куточках, технічних кабінетах та інших непристосованих для навчання приміщеннях. Так, учениці Київських СШ № 77 та 95, які проходили виробниче навчання за спеціальністю „телеграфіст” на поштамті, працювали на 10 зношених апаратах у кімнаті, виділеній за рахунок надмірного ущільнення виробничих приміщень. Як наслідок, якість підготовки школярів була низькою, і тому, в більшості випадків, коли вони після закінчення навчання приходили на роботу, їм знову треба було вчитися [19, арк. 94].

На жаль, аналіз відомостей про забезпечення учнів базою для виробничого навчання не дозволяє зробити висновок про те, в яких саме підприємствах, колгоспах, радгоспах, установах здійснювалося набуття трудових навичок дівчатами, скільки для них було створено робочих місць, дільниць, майстерень і скільки старшокласниць не мали окремих робочих місць, працювали спільно з робітниками, оскільки із загального процесу підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності не завжди викремлювали виробниче навчання дівчат. Це пов'язане з тим, що учні одного класу в багатьох випадках вивчали один профіль, адже запровадження кількох профілів (конче необхідне з огляду на те, що в будь-якому класі, як правило, навчалися хлопці і дівчата) створювало додаткові труднощі.

Серед недоліків виробничого навчання слід назвати і такі: відсутність належної уваги до теоретичної підготовки школярів, до планового постачання шкільних майстерень інструментами, матеріалами, сировиною; відбір для виготовлення учнями на практичних заняттях одноманітних об'єктів праці; незадовільне матеріально-технічне та науково-методичне забезпечення навчального процесу; відсутність фахівців з того чи іншого профілю, справної техніки; формалізм з боку керівників навчальних закладів та підприємств та інші [8; 18; 26].

Протягом багатьох років так і не вдалося створити належні умови для здійснення виробничого навчання. Тому в 1966 році його відмінили в тих школах, де не було відповідної матеріальної бази (постанова колегії Міністерства освіти УРСР від 27 травня 1966 року „Про часткову зміну і удосконалення трудової підготовки учнів у школах Української РСР”).

Однак, досвід організації виробничого навчання дівчат, набутий у досліджуваній період, має неабияке значення, а тому потребує подальшого вивчення та впровадження у практику роботи сучасної школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР. Прийнято Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 р. – К.: Держвидав УРСР, 1958. – 20 с.

2. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1959. – № 8. – С. 2–10.
3. ДАХО. – Ф.р-2139. – Оп. 1. – Сп. 154. – 59 арк.
4. ДАХО. – Ф.р-2139. – Оп. 1. – Сп. 191. – Арк. 39–40.
5. ДАХО. – Ф.р-2217. – Оп. 1. – Сп. 79. – 44 арк.
6. ДАХО. – Ф.р-2239. – Оп. 1. – Сп. 954. – 138 арк.
7. ДАХО. – Ф.р-2684. – Оп. 1. – Сп. 69. – 52 арк.
8. ДАХО. – Ф.р-2684. – Оп. 2. – Сп. 15. – 80 арк.
9. ДАХО. – Ф.р-3260. – Оп. 1. – Сп. 33. – 110 арк.
10. ДАХО. – Ф.р-3363. – Оп. 1. – Сп. 101. – 111 арк.
11. ДАХО. – Ф.р-3428. – Оп. 1. – Сп. 68. – 61 арк.
12. Про додаткове запровадження виробничого навчання учнів VIII класів у школах УРСР // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1956. – № 6. – С. 12–14.
13. Про організацію виробничого навчання в 6 загальноосвітніх середніх школах республіки для набуття учнями спеціальності кваліфікованого робітника // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1954. – № 18. – С. 10–15.
14. Про підготовку початкових, семирічних і середніх шкіл Української РСР до нового, 1957/58 навчального року // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1957. – № 3. – С. 3–6.
15. Тхоржевський Д.О. Принцип політехнічної освіти в трудовому навчанні // Радянська школа. – 1970. – № 12. – С. 14–22.
16. ЦДАВО України. – Ф.2. – Оп. 9. – Сп. 7969. – Арк. 26-36.
17. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Сп. 9319. – Арк. 1-79.
18. ЦДАВО України. – Ф.2. – Оп. 10. – Сп. 1060. – 223 арк.
19. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 10. – Сп. 1061. – 265 арк.
20. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Сп. 2711. – 249 арк.
21. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Сп. 3196. – 123 арк.
22. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Сп. 3533. – 252 арк.
23. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Сп. 3714. – Арк. 1.
24. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Сп. 4110. – 68 арк.
25. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Сп. 4811. – Арк. 1.
26. ЦДАВО України. – Ф.337. – Оп. 10. – Сп. 334. – 208 арк.

УДК 37.015.2:371.383(477.7)

Форосян А.Ф.

МИСТЕЦЬКІ ТОВАРИСТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ (II ПОЛОВИНА XIX СТОЛІТТЯ) ЇХ ОСВІТНЯ ТА ВИХОВНА РОЛЬ

У статті розкриваються умови становлення та розвитку товариств мистецького спрямування, таких як “Товариство ізяцних мистецтв” в м. Одесі, “Одеського відділення товариства любителів музики” в м. Миколаєві, “Російського музичного товариства” та інші. Завдяки діяльності цих товариств відбувалось поширення професійної мистецької освіти, здійснювався виховний вплив на учнів різних навчальних закладів та відбувалося розповсюдження загальних культурних цінностей серед населення Південного регіону.

The following features are described in the article: establishment and development of societies that leads to development and spread of culture, such as: Society of graceful arts in Odessa, Odessa branch of music lovers society in Nikolaev, Russian music society and others. Due to their activities in the south of Ukraine professional art, music and theatre education was started. Besides, special care was directed to educational work among students of different types of